

H. F. J. M. van den Eerenbeemt, *In het spoor van de vooruitgang. Het moderniseringsproces in de Nederlandse samenleving 1730-1980* (Tilburg: Tilburg University Press, 1989, xi + 237 blz., f32,50, ISBN 90 361 9642 6).

De tekst steunt in sterke mate op collegestof en publikaties van de auteur en is voorzien van een beperkte bibliografische opgave per hoofdstuk. Het boek is gezien het beoogde studentenpubliek informatief gericht op kernthema's die voor sociologen van belang zijn: de stof is verdeeld over 14 korte hoofdstukjes.

Hoewel het neutralere begrip transitie wel gebruikt wordt, lijkt het boek geheel doortrokken van een sterk vooruitgangdenken. Dit wordt in de hand gewerkt door het feit dat de auteur begint met de wat lethargische achttiende eeuw: de zeventiende-eeuwse dynamica blijft buiten beschouwing. Voorts besteedt hij weinig aandacht aan de dynamica van de traditionele samenleving. Is de auteur een late bloeier van het bijna uitgestorven *species* der vooruitgangsoptimisten?

Ik geloof van niet. Van den Eerenbeemt kijkt naar het globale sociale proces vanuit de klassiek-sociologische en tegelijk beperkende opvatting dat er een omzetting van *Gemeinschaft* in *Gesellschaft* plaats grijpt. Modernisering blijkt voor Van den Eerenbeemt vooral dynamisering van het sociale leven te zijn: de vervanging van de 'natuurlijke' samenleving van de kleine gemeenschap door het (economisch) rationalisme van de grote samenleving. Van den Eerenbeemt gaat uit van een statisch-ambachtelijk cultuurpatroon dat omgezet wordt in een dynamisch verstedelijkt cultuurpatroon. In feite is hij gebiologeerd door de verregaande integratie van de samenleving en de daaruit voortvloeiende sociale gevolgen, die hij—als ik me niet vergis—nogal negatief waardeert.

Deze sociale gevolgen worden heel duidelijk behandeld: staatsvorming en staatsingrijpen, sociale beweging (inclusief de vrouwenbeweging) en verzuiling: allemaal patronen van de vorming van de nieuwe *Gesellschaft*. Maar waardoor de fundamentele integratiebeweging der aanvankelijk 'zelfstandige' *Gemeinschaften* opgeroepen wordt en haar beslag krijgt wordt helaas te weinig duidelijk. Men zou bij gebrek aan concrete uitspraken hierover en door de uitvoerige behandeling van het muntstelsel, het onderwijs en het wegennet bijna de indruk krijgen dat de auteur de staat hiervoor verantwoordelijk acht. Maar de staat kan hoogstens potenties tot integratie creëren of (liever) bevorderen, zodat de mechanismen die deze potenties realiseren onduidelijk blijven.

In dit verband is het opmerkelijk, dat Van den Eerenbeemt de economische factoren nauwelijks een plaats gunt in deze cruciale sociale overgang. Zelfs eenvoudige gegevens over toenemende investeringen, produktiviteit, handel en koopkracht ontbreken geheel. Hoe het *rechmende Denken* zich in steeds grotere ruimten gaat uitleven, efficiëntie bevordert, reallocatie van arbeid en kapitaal uitlokt, toenemende welvaart schept, de massaconsumptie uitlokt en in feite ook steeds méér integratie eist—zelfs ten koste van de nationale staat—dat alles blijft aldus buiten beschouwing. Het spoor van de vooruitgang is voor Van den Eerenbeemt allereerst een sociaal verschijnsel.

P. M. M. Klep

MIDDELEEUWEN

P. Bange, A. G. Weiler, ed., *Willibrord, zijn wereld en zijn werk. Voordrachten gehouden tijdens het Willibrordcongres Nijmegen, 28-30 september 1989* (Middeleeuwse studies VI; Nijmegen: Centrum voor middeleeuwse studies, Katholieke Universiteit Nijmegen, 1990, 388 blz., ISBN 90 800063 9 4).

'Hij was de eerste'. Met dit zinnetje in de titel van het openingsartikel schetst de Munsterse kerkhistoricus Arnold Angenendt de betekenis van Willibrord. De Angelsaksische kerk- en kloosterstichter was de eerste die een autorisatie door Rome nastreefde en tegelijkertijd zichzelf en zijn zending volledig onder de voogdij van de in opkomst zijnde Frankische hofmeiers stelde. Daarmee leverde hij een niet geringe bijdrage aan de vereniging van de geestelijke en politieke krachten die te zamen de Europese christenheid in de tweede helft van de achtste eeuw tot grote ontplooiing zouden brengen.

Nu is dit oordeel natuurlijk niet nieuw. Het gaat terug op de visie die bekende onderzoekers als Wilhelm Levison en Theodor Schieffer inde jaren veertig en vijftig op Willibrord ontwikkelden. De centrale vraag op het geleerdentreffen ter gelegenheid van de 1250ste sterfdag van de heilige moest volgens Angenendt dan ook zijn, in hoeverre het beeld van Levison en Schieffer nog aangepast en genuanceerd kon worden. Omdat er sindsdien weinig nieuwe bronnen gevonden werden, moesten de onderzoekers het hebben van nieuwe invalshoeken en andere belichtings-technieken, van vooral mentaliteitshistorische aard.

In de bundel worden niet minder dan 23 bijdragen gepresenteerd met de laatste resultaten van het Willibrord-onderzoek in ruime zin, verdeeld over zes rubrieken. Behalve de openingsrubriek Algemeen gaat het om: de Iers-Angelsaksische wereld en de missie op het continent, de Frankisch-Austrasische wereld, de volkscultuur, de religiositeit, kerkelijke organisatie en archeologie, handschriften. Het is dezelfde indeling als die van het congres. Zoals gebruikelijk bij zulke *proceedings* heeft de redactie zich beperkt tot het eigenlijke redigeren en drukklaar maken van de teksten, wat overigens goed gelukt is. Een inhoudelijke inleiding en een slotbeschouwing ontbreken. Ondanks de thematische indeling is het een betrekkelijk bont geheel geworden en dat komt omdat verschillende rubrieken elkaar overlappen.

Het zijn met name de twee oude hoofdproblemen van het Willibrord-onderzoek die blijven boeien: wat waren de achtergrond en de bedoeling van Willibrords aartsbisschoppelijke missie in *Frisia*, en hoe moeten diens Brabantse stichtingsactiviteiten daarin geplaatst worden? Op het eerste gaan achtereenvolgens Angenendt, A. van Berkum, 'De constituering en mislukking van de Friese kerkprovincie', P. H. D. Leupen, 'Sint Salvator en Sint Maarten, Willibrord en Bonifatius', en zijdelings ook Jean Schroeder, 'Willibrord — Erzbischof von Utrecht oder Abt von Echtemach' in. Leupen is hier tegendraads. Hij gelooft niet in een aartsdiocesis-oprichting en ziet Willibrord als een hofbisschop van Pepijn voor een te veroveren gebied. Angenendt benadrukt juist de bewuste keuze van Pepijn voor een romeinse en dus krachtig gesteunde, maar toch van hemzelf afhankelijke metropoliet voor een nog te vormen Fries aartsdiocesis. Dat dit aartsbisdom niet van de grond kwam, zou ten laatste te wijten zijn aan de Frankische angst voor Friese kerkelijke zelfstandigheid. Van Berkum gaat er eveneens vanuit dat bewust gepoogd is een Fries aartsdiocesis te constitueren, maar hij voert de mislukking ervan terug op het rusteloze, Iers-monastieke karakter van Willibrords optreden: net zoals diens vaderabt te Rath Melsigi zou de heilige zichzelf eerst en vooral als een kloosterbisschop hebben gezien, voor wie een bisschopszetel buiten Echtemach niet meer dan een missiepost was. Enig perspectief in dit verband biedt de bijdrage van H. Rombaut over 'Het grondbezit van de abdijs